

Valsts prezidenta Egila Levita uzruna biedrības “Latvijas Formula 2050” ekspertu konferencē par politiskās kultūras lomu Latvijas ilgtspējīgai attīstībai

Publicēts: 11.03.2021.

Dārgie konferences dalībnieki!

Man ir liels priekš piedalīties šajā konferencē. Esmu jau otro reizi šīs biedrības “Latvija 2050” rīkotā konferencē un gribu uzsvērt, ka šī biedrība ir ļoti svarīga organizācija, jo tā runā par Latvijas sabiedrību un par Latvijas nākotni. Runājot par politisko kultūru, šī konference un pati biedrība ar savu uzstādījumu ir daļa no Latvijas politiskās kultūras.

Attiecībā uz politiskās kultūras definīciju pastāv dažādas tās versijas, taču visas var “savilkt kopā” tādā veidā, ka politiskā kultūra ir cilvēku, pilsoņu attieksme, vērtības un priekšstati par publiskām lietām un jautājumiem. Tas nozīmē, ka politiskā kultūra pamatā ir subjektīvs jēdziens, kas izpaužas objektīvi. Subjektīvi – kā es iztuos vai kāda ir mana attieksme pret valsti, pret diskusijām, pret citiem pilsoņiem un kādā veidā šī mana subjektīvā attieksme izpaužas manā rīcībā. Šī rīcība var arī būt, no ārpuses raugoties, piemēram, pilnīga bezdarbība – es vienkārši nepiedalos politiskajā diskusijā vai, teiksim, kaut kādā politiskajā darbībā. Es skaidri uzsveru, ka politika mani neinteresē. Un tā ir politiskā kultūra un politiskās kultūras sastāvdaļa. Tāpēc es domāju, ka turpmākajā diskusijā vajadzētu izdalīt divus politiskās kultūras aspektus.

Viens no aspektiem ir tas, kāda ir mūsu politiskā kultūra, un tas faktiski ir politiskā socioloģijas jautājums. Mēs varam izpētīt, kāda ir mūsu politiskā kultūra, un tad mēs varam teikt: “Nu tāda tā ir – aprakstoša.” Tāda tā ir pie mums Latvijā, Vācijā un citās valstīs. Ja mēs apskatāmies globāli, tad mēs droši vien konstatētu, kāda Latvijā ir politiskā kultūra, un es teiktu, ka tā ir samērā līdzīga vai pat ļoti līdzīga, ja mēs tādu pētījumu veiktu Igaunijā un Lietuvā. Drusciņ atšķirīgāka kā Skandināvijā, Polijā, vēl nedaudz atšķirīgāka

kā Vācijā, bet principā visas šīs valstis mēs varētu "savilkt kopā" ar attiecīgo politisko iekārtu, proti, demokrātiskās valstīs ir līdzīga politiskā kultūra. Savukārt, ja mēs apskatīsimies politisko kultūru Burkinafaso pēc tiem pašiem kritērijiem, mēs redzēsim, ka tur ir diezgan lielas atšķirības. No tā mēs varam konstatēt, ka politiskai kultūrai ir ļoti liela korelācija ar attiecīgo politisko iekārtu.

Politiskā kultūra ietekmē politisko iekārtu, bet politiskā iekārta ietekmēt arī politisko kultūru. Taču tas viss ir objektīvais līmenis. Tātad mēs vienkārši varam mēģināt, tā teikt, aptvert to, kāda mūsu politiskā kultūra ir.

Cits jautājums, ko vajadzētu ļoti strikti nošķirt diskusijās, jo es redzu, ka tas netiek bieži nošķirts, – kādai politiskai kultūrai mums ir jābūt. Un tas ir cits – normatīvais – uzstādījums. Mums ir socioloģiskais uzstādījums, kāda tā ir. Proti, mēs gribam sasniegt vai veidot tādu politisko kultūru, kādu mēs gribam, tātad – normatīvi. Man jāsaka, ka tiešām diskusijās bieži šie abi aspekti tiek jaukti, tāpēc es varbūt mēģināšu koncentrēties uz to jābūtības aspektu, proti, kādai politiskai kultūrai mums vajadzētu būt, un ne tik daudz uz šo politiskās socioloģijas aspektu, kāda tā ir. Vienīgi tikai tik daudz, lai konstatētu, no kurienes mums ir jāsāk, lai sasniegtu to, ko mēs gribam. Savukārt to, kas ir jābūtība jeb ko mēs gribam, tas ir diskusiju jautājums, nevis faktu jautājums. Tas ir diskusijas un gribas, priekšstatu jautājums, proti, kādu politisko kultūru mēs gribētu.

Es varbūt varētu uzsvērt šo jautājumu, ka katrai politiskai iekārtai, lai tā labi funkcionētu, ir nepieciešama tai piemērota atbilstoša politiskā kultūra, un laika gaitā tādā veidā arī tiek panākta zināma konverģence. Demokrātiskās valstīs ir vairāk vai mazāk šāda politiskā kultūra, kas tai ir piemērota, savukārt valstīs ar citu politisko iekārtu politiskā kultūra ir tāda, kas ir piemērota šīm citām politiskajām iekārtām. Viens ļoti uzskatāms piemērs ir korupcija. Korupcija demokrātiskā iekārtā un demokrātiski politiskā kultūrā nozīmē to, ka mūsu attieksme ir negatīva, teiksim, pret to, ko mēs objektīvi apzinām par korupciju. Savukārt ir "tradicionālas valstis", kur rūpēšanās par savējiem ir normāla. Piemēram, ja prezidents uzvar vēlēšanās, tad, protams, viņš nomaina iepriekšējā prezidenta klanu, dzimtu, ģimeni, arī piekritējus pret savējiem, un to no viņa arī sagaida. Ja viņš to nedarītu, tad viņš tika izstumts no savējiem. Tā ir politiskās kultūras atšķirība. Tātad mēs redzam, ka attiecīgā iekārtā pienākas attiecīga politiskā kultūra.

Tā laika gaitā arī, protams, nonivelējas. Nonivelējas tā, ka tā stabilizē attiecīgo iekārtu līdz attiecīgā iekārta atkal zināmu iemeslu dēļ (un tas ir pilnīgi cits jautājums, varbūt evolucionārā vai revolucionārā ceļā) tiek nomainīta. Un mēs vislabāk redzam šo korelāciju starp politisko kultūru un politisko iekārtu tajās situācijās, kad politiskā iekārta mainās vai tiek mainīta.

Šī politiskās iekārtas maiņa notiek samērā strauji, savukārt politiskā kultūra veidojas samērā lēni. Tas ir zināms periods, ko mēs parasti apzīmējam kā transformācijas periodu vai pārejas periodu, kad politiskā kultūra nesader ar jauno politisko iekārtu, jo tā inerces rezultātā turpinās no iepriekšējās iekārtas. Mēs Latvijā to ļoti labi zinām. Ir pagājuši 30 gadu, kopš transformējusies mūsu politiskā iekārta, bet mums joprojām ir daži elementi no iepriekšējās politiskās kultūras, kas bija piemērota tai politiskai kultūrai, bet nav piemērota šai politiskai kultūrai. Tajā pašā laikā mēs varam redzēt, ka šodien transformācijas periods Latvijā ir lielā mērā noslēdzies, un, ja es varētu kvantitatīvi izteikt tādu hipotēzi, es teiktu, ka 90 % no mūsu politiskās kultūras atbilst demokrātiskai valsts iekārtai, bet ir kādi 10 %, ko es dēvētu kā paliekas, kas ir traucējošas. No šīs jaunās politiskās kultūras skatpunkta mēs identificējam šos traucējošos elementus, lai tos specifiskāk un mērķtiecīgāk mēģinātu izskaust. Tas ir par attiecībām starp politisko kultūru un attiecīgo valsts iekārtu.

Man jāsaka, ka tas, ko es teicu par transformācijas periodu, protams, attiecas ne tikai uz Latviju, bet uz jebkuru valsti, kurā pēkšņi un strauji nomaina politisko iekārtu. Vēl labāk un uzskatāmāk to var redzēt, piemēram, Vācijā, jo tur vienas valsts ietvaros kādu laiku darbojās, tā teikt, divas politiskās kultūras, kamēr beigās unificējās, tādā veidā atbilstot vienai politiskai kultūrai. Bet citās valstīs tas noris nedaudz ilgāk, tāpēc varbūt šī diskusija par politisko kultūru, es teiktu, par jābūtības momentu ir jādala divās daļās.

Jebkura politiskā kultūra (protams, arī demokrātisku valstu politiskā kultūra) attīstās līdz ar sabiedrības attīstību. Tā ir normāla parādība. Tāpēc vienmēr, kā Auziņa kungs teica, par to vajadzētu runāt, bet ir dažas īpašas situācijas, kad par to vajadzētu runāt specifiskāk. Politiskā kultūra vienmēr ir politiskās iekārtas viens vektors, par ko ir jābūtības. Proti, gan esamības izteiksmē, gan jābūtības izteiksmē.

Piemēram, viena lieta, par ko vajadzētu domāt politiskās kultūras kontekstā, ir jauno tehnoloģiju ienākšana publiskās domas veidošanā. Tas ir kaut kas jauns, un tas attiecas uz visām demokrātiskām iekārtām – gan Amerikā, gan Vācijā, gan Grieķijā, gan Latvijā. Tur mums ir kopējs jautājums, ko neviena valsts līdz šim nav tā īsti atrisinājusi, bet mēs atrodamies vienas diezgan straujas politiskās kultūras tālākās attīstības situācijā, kaut gan demokrātiskā valsts iekārta ir palikusi tā pati. Un šeit mēs redzam vienu

interesantu parādību. Es pirmīt teicu, ka, mainoties politiskajām iekārtām valsts iekārtā, piemēram, no autoritāra režīma uz demokrātisku iekārtu, politiskā kultūra "pievelkas" klāt. Iekārta ir "aizgājusi" pa priekšu, un politiskā kultūra zināmā laika posmā "pievelkas" klāt. Bet ir arī *parastā* situācija – tas, kā politiskā kultūra mainās ne tikai atkarībā no politiskās iekārtas, bet arī vienkārši līdz ar sabiedrības maiņu. Rodas jauni fenomeni, jaunas parādības, pret ko mums ir jātiecas – jāattīsta sava attieksme, savi priekšstati, savas vērtības par to. Taču politiskā iekārta, kas ir konstitūcijā lielā mērā nostiprināta, paliek tāda, kāda tā ir. To mēs redzam *parastā* situācijā, nevis revolucionārā. Taču *parastā* situācijā mēs redzam otrādu fenomenu, ka politiskā kultūra mainās straujāk nekā valsts politiskā iekārta. Un te rodas spriedze starp politisko kultūru un politisko iekārtu, kas mums attiecīgi ir jārisina. Mums ir jārisina tieši tās pašas politiskās kultūras kā jebkurai citai demokrātiskai valstij un tieši tās pašas, ar tiem pašiem jautājumiem. Mēs esam, tā teikt, atbildi parādā mums pašiem un arī visai pārējai demokrātiskajai pasaulei, bet katrai valstij, arī Latvijai, protams, ir savas specifiskās politiskās kultūras iezīmes, un tās mums jārisina pašiem. Mēs varam atrast zināmas līdzības ar citām valstīm, bet šie ir specifiski jautājumi, kas ir Latvijā. Un, es teiktu, šajā situācijā mēs redzam, ka lielā mērā, bet ne pilnībā šie specifiskie jautājumi ir atkal mantojuma jautājumi jeb inerces jautājumi no iepriekšējai iekārtai atbilstošās politiskās kultūras. Redz, mēs bieži sakām, ka tas ir "padomju mantojums" utt., dažreiz ar to attaisnojot arī citus iemeslus.

Atgriežoties pie tā, ko es teicu, ka mēs tagad visās demokrātiskās valstīs atrodamies situācijā, ka politiskā kultūra ir mainījusies līdz sabiedrībai, varētu teikt, ka politiskā kultūra ir viens vektors vai viena funkcija no sabiedrības vai sabiedrības priekšstatiem, vērtībām, attieksmēm, kas mainās dažādu iemeslu dēļ ne tikai valsts darbības rezultātā. Ir radusies samērā jauna situācija vai spriedze demokrātiskās valstīs starp šo politisko kultūru, kas ir mainījusies visur, un politisko valsts iekārtu. Šeit es minēšu dažus piemērus, kas ir šie kopējie elementi visām demokrātijām.

Tehnoloģiju ietekmē ir mainījies publiskās domas veidošanās process. Mēs visi zinām, ka demokrātija ir tā iekārta, kuras centrā atrodas pilsoņu sabiedriskā doma. Tas ir tās centrālais elements. Līdz šim sabiedriskā doma veidojās vienā noteiktā procedūrā, un tā nebija nejaušība, bet gan noteikts process, kā izveidojās tas, ko mēs saucam par sabiedrisko domu, kas savukārt ietekmē valsts rīcību. Tagad tas ir krietni mainījies. Vienkāršoti, kā mēs visi zinām, līdz šim sabiedrisko domu veidoja, teiksim, nostiprinātās politiskās partijas, politiķi, prese, viedokļu līderi. Lai kļūtu par viedokļu līderi, attīstītā demokrātijā bija izveidojies zināms filtrācijas mehānisms. Tu nevarēji būt, teiksim, cilvēks ar diezgan vienkāršotiem primitīviem priekšstatiem un kļūt par viedokļu līderi. Tev bija nepieciešama augstākā izglītība vai tev kaut kādā veidā bija sevi jāpierāda sabiedriskajā darbā, līdz beigu beigās tu kļuvi par autoritāti, tevi uzklusēja utt. Tā teikt, veidojās viena meritokrātiska piramīda. Meritokrātija, vienkāršoti sakot, ir vienas varas sistēma, kas balstās kompetencē. Šī meritokrātiskā sistēma, kas veidoja sabiedrisko domu un līdz ar to arī valsts rīcību, spēja savienot divus demokrātijas nesavienojamus vai grūti savienojamus mērķus, starp kuriem vienmēr ir spriedze. Viens ir griba – politiskā griba, cilvēku griba, pilsoņu griba. Otrs ir kvalitāte – pareiza griba, laba griba, ētiska griba. Un šie divi mērķi nav automātiski. Cilvēks var gribēt to, kas nav nedz pareizi, nedz ētiski, nedz kompetenti. Tam ir speciāli korekcijas mehānismi, kā abus savienot.

Primitīvā demokrātijā dominē gribas elements. Piemēram, Atēnu demokrātijā dominē gribas elements, un tur pietika griba, un visi darbi bija darāmi. Attīstītā demokrātijā (līdz šim tas tā bija) šis gribas elements tiek koriģēts ar zināmiem konstitucionāliem pasākumiem. Piemēram, konstitucionālais pasākums ir tiesiska valsts. Tiesiska valsts ir elements, kas koriģē demokrātisko elementu, kas ir jau institucionalizēts, tādā veidā, ka publiskā doma tiek ievadīta tādā gultnē, kas zināmā veidā varētu būt laba un pareiza. Mēs, protams, varam jautāt, ko nozīmē labs un pareizs. Tur droši vien objektīvi mēs filozofiju "noliksīm malā", bet labs un pareizs varētu būt tas, kas vairāk vai mazāk atbilst sabiedrības vērtību priekšstatiem. Vienkāršots piemērs – visi grib dzīvot materiāli labāk, pelnīt lielākas algas utt. Tā ir vērtība, kas kapitālistiskā sabiedrībā tiek ļoti augsti vērtēta, visi to grib, un 99 % teiks: "Jā!" Bet priekšlikums, kā to sasniegt, var būt gan produktīvs, gan arī kontraproduktīvs. Un šis gribas moments ir jāsamēro ar lielākām vērtībām. Tādējādi līdz šim demokrātiski politiskā iekārtā izkristalizējās zināmi meritokrātiski elementi, kas mēģināja savienot gan gribu, gan kvalitāti.

Varētu vērot to, kā galvenokārt ar tehnoloģiju attīstību tā daļa sabiedrības, kas ir iesaistīta politiskajā procesā un kā domas ir vēra ņemamas, ir ļoti stipri augusi. Vērtības ziņā tas nozīmē jau iekļaujošu sabiedrību – gandrīz visi var runāt līdz. Arī tehniskie līdzekļi, piemēram, sociālie tīkli ietekmē publisko domu un līdz ar to netiešā veidā arī valsts rīcībā. Mēs varam teikt, ka šajā kontekstā spriedze starp kvalitāti un gribu ir palielinājusies. Mūsu politiskā iekārta faktiski šo otro elementu – kvalitātes un meritokrātisko elementu – mūsdienu situācijā ir nedaudz samazinājusi tā nozīmi, palielinot gribas elementu. Respektīvi, mēs it kā esam tuvojušies nedaudz Atēnu demokrātijai jeb gājuši atpakaļ Atēnu demokrātijas virzienā, kas sastāvētu tikai no gribas. Es teiktu, ka tas ir vienas

politiskās kultūras jautājums, kā mēs ar to apejamies, ko mēs gribam un kā valsts iekārta var reaģēt uz šo jautājumu. Vai valsts iekārta var teikt, ka tas ir labi un pareizi? Un mēs arī tam pakļaujamies jeb otrādi, balstoties šīs valsts iekārtas loģikā un arī kvalitātes loģikā, sakām, ka mēs mēģinām šo gribu analizēt varbūt ar citiem jauniem līdzekļiem, kas vēl nav īsti apjausti tādā veidā, lai tie atbilstu šim meritokrātiskajam elementam vairāk nekā tagad.

Tas ir būtībā centrāls jautājums par populismu. Populisms ir viens interesants indikators, kas norāda uz šo situācijas maiņu politiskajā kultūrā, un mums ir divas iespējas. Viena iespēja ir teikt: "Tas viss ir labi un pareizi," un, kā populisms nosaka, tā arī mēs darām. Un otra iespēja – teikt: "Nē, mēs no malas sakām, vai tas ir labi un pareizi, taču mēs uzstādām citus kritērijus un mēģinām šo populismu vienā vai otrā veidā ierobežot." Tas būtu uzstādījums visās demokrātiskajās iekārtās.

Kolēģi, šodien es vēlējos izvirzīt jautājumu, ka politiskā kultūra ir priekšstati, vērtības, attieksme, subjektīvais elements pret publiskiem jautājumiem. Otrkārt, diskusijās vajadzētu ievērot dalījumu, vai tavs arguments ir socioloģisks īstenības moments, kā tas ir, vai arī tavs arguments ir, kā tam ir jābūt. Šīs ir divas diskusijas, kas ir jādala. Vēl es mēģināju parādīt to, ka starp politisko iekārtu un politisko kultūru pastāv zināma korelācija, un ilgstoši politiskā kultūra piemērojas politiskajai iekārtai, taču, strauji attīstoties sabiedrībai, var būt situācija, ka politiskā kultūra mainās straujāk nekā politiskā iekārta. Šī spriedze starp šiem diviem demokrātijas mērķiem palielinās – savienot to, ko pilsoņi grib, ar to, kas būtu jēdzīgi.

Paldies!

<https://www.president.lv/lv/valsts-prezidenta-egila-levita-uzruna-biedribas-latvijas-formula-2050-ekspertu-konference-par-politiskas-kulturas-lomu-latvijas-ilgtspejigai-attistibai>